

Mektep Nizamnâmelerindeki Bilgiler Işığında Mülkiye (1877-1892)

M.Murat Baskıcı*

Özet:

Osmanlı İmparatorluğu'nun XIX. yüzyıldaki reformları arasında devletin yönetim organizasyonunu Avrupa devletleri tarzında düzenlemek de bulunuyordu. Yeni yönetim sisteminde önem kazanan nazırlıklara ve mahalli idarelere uygun bürokratlar ve memurlar yetiştirilmesi amacıyla 1859'da Mekteb-i Mülkiye kuruldu ve daha sonra 1877'deki düzenlemelerle bir yüksek okul niteliğini kazandı. Yazı, devletin ilk ve tek bürokrat okulunun işleyişini ve eğitim-öğretim tarzını yüksek okul haline getirildiği dönemin okul nizamnamelerinden hareketle yansıtmaya çalışmaktadır. Devletin gelecekteki yönetici kadrolarının eğitim ve yetiştirilme şeklini yansıtmaya yanı sıra okul tarihinin yeniden inşası bakımından söz konusu nizamnameler son derece önemlidir ve ayrıntılı bilgiler içermektedir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, bürokrasi, Mülkiye, eğitim tarihi, nizamname

Mülkiye in the light of School Codes (1877-1892)

Abstract:

Reorganisation of state administration in accordance with the European model, was among the reforms of Ottoman Empire in 19th century. In 1859 Mekteb-i Mülkiye was founded to educate bureaucrats and officials to meet the needs of ministries and local authorities which had gained importance in the new administrative system. Mekteb-i Mülkiye became an academy later in 1877. This paper aims to reflect the operational and educational aspects of the first and only bureaucrat school of the State by handling the codes of that time. These codes include detailed information and are of great importance not only for reflecting the methods used to educate and train the future administrative staff of the State, but also for reviewing the history of the School.

Keywords: Ottoman, bureaucracy, Mülkiye, history of education, codes

---

* Doç. Dr., A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümü

1. Giriş

II. Abdülhamit'in 1876'da Meclis-i Mebusan'ı açış konuşmasında "mevcut Mülkiye Mektebini Hazine-i Hassa'mdan tahsisat ayırarak daha faydalı bir şekle ifrağ [dönüştürmek] için tevsi edeceğim [genişleteceğim]; burasını âli bir mektep haline getireceğim"¹ demesi okulu "himayesine" aldığı ve Mülkiye için yeni bir dönemin başladığının habercisiydi.

İlk Mülkiye Mektebi iki yıllık orta dereceli ve memur yetiştirmek üzere kurulmuş bir meslek okulu niteliğindedir. Bu durumun iyileştirilerek kurumun bir "âli mektep halinde ihyası" için hazırlıklar II. Abdülhamit'in 2 Şubat 1877 tarihli iradesi ile başladı. 22 Şubat 1877'de *Mekteb-i Mülkiye Nizamnâmesi* çıkarıldı ve 28 Şubat'ta mektebin yeni hali ile kuruluşuna memuren bir mektep *Nazırı* tayin edildi. 9 Nisan'da okulun idari işleyişine ve okula kabul şartları, sınavlar, ödül ve cezalandırma/disiplin işleri gibi eğitime ilişkin hususları düzenleyen *Cedid Mekteb-i Mülkiye Nizamnâme-i Dâhilisi* çıkarıldı. 10 Nisan'da ise Mekteb-i Mülkiye'ye öğrenci alımı için Takvim-i Vekayi'de ilan yayımlandı. Yapılan imtihanlar sonucunda idadî kısma 50 ve âlî kısma 13 olmak üzere toplam 63 talebe kabul eden mektep yeniden şekillendirilmiş haliyle 1 Aralık 1877'de törenle tedrisata başladı.²

Mekteb-i Mülkiye için 22 Şubat 1877 (8 Safer 1294) ve 9 Nisan 1877'de (25 Rebiyülevvel 1294) çıkarılan nizamnameler/yönetmelikler mektebin o devirdeki işleyişi, eğitim sistemi ve atmosferi hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır.³ Yazıda bu bilgiler bazı açıklayıcı notlarla birlikte sunulmaktadır. Ayrıca döneme ilişkin bir başka belgedeki (1301 senesi Tevzi-i Mükâfât Cetveli) açıklamalara da, yönetmeliklerdeki bilgileri tamamlayıcı nitelikte olduğundan, yer verilmiştir.

1 Ali Çankaya (1954). *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler-I. Cilt Tarihçe*, Ankara: Örnek Matbaası [bundan sonra MTM1], s.23.

2 Ali Çankaya (1968-1969). *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)-I. Cilt*, Ankara: Mars Matbaası [bundan sonra YMTM1], s.104-105; 133-134; Ali Çankaya (1968-1969). *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)-II. Cilt*, Ankara: Mars Matbaası [bundan sonra YMTM2], s.817; *Düstur, Cüz-i Rabi'* (1296). İstanbul, s.466-472.

3 Bu tüzük ve içtüzükten sonra yine II. Abdülhamit döneminde, 5 Ocak 1892'de, Mekteb-i Mülkiye için başka bir nizamnâme kabul edilmişti. Bu nizamnâme ve burada ele alınandan farklılaştığı noktaların ayrı bir yazının konusu olması planlanmaktadır.

2. Mülkiye Mektebi Yönetmeliği

Mülkiye Mektebi'nin Nizamnâme-i Esâsîsi⁴

(8 Safer sene 94 ve 10 Şubat sene 92) [22 Şubat 1877]

Fasl-ı evvel [Birinci kısım]

(Mevâdd-ı esasiye beyânındadır)

Birinci madde: Hidemât-ı mülkiyyeye menşe' olmak ve mekâtib-i âliyeden ma'dud bulunmak üzere mülkiye mektebi tevsi' kılınmıştır. [Kamu hizmetlerine köken olmak ve yüksek okullardan sayılmak üzere mülkiye mektebi genişletilmiştir]

İkinci madde: Mekteb-i mülkiye zât-ı şevketsemat-ı hazret-i pâdişâhînin bilhassa himaye-i şâhâneleri tahtındadır [altındadır].

Üçüncü madde: Mekteb-i mülkiyenin müddet-i tahsiliyyesi beş senedir.

Dördüncü madde: Mekteb-i mülkiye nehârî [gündüzcü/yatısız] olub fakat ileride lüzum görünür ise bunun leylî [yatılı] dahi olması câiz olacaktır. Talebesi birinci sene elli nefer olub her sene ellişer nefer ilavesiyle beşinci sene mevcudu ikiyüzelliye balığ olacaktır.

Görüldüğü üzere II. Abdülhamit'in yeniden şekillendirdiği ve "bilhassa himayesine aldığı" mektebin tahsil süresi beş yıla çıkarılmış, yüksek okul konumuna getirilmişti. Eğitimin üç yılı idâdî ve iki yılı âlî [yüksek] sınıf niteliğindeydi. O dönemde Mülkiye'yi besleyecek (lise derecesinde) idâdîler yaygın olmadığından, dönemin askeri yüksek okullarının idâdî öğrencilerini kendileri yetiştirmesi örneği Mülkiye için de uygulanmış ve 1900'de lağvedilene kadar mektep bünyesinde 23 senelik bir idâdî eğitimi de gerçekleştirilmiştir.⁵ 1877'de yatılı kısmı bulunmayan mektebe (idâdî kısma) her sene elli öğrenci alınması öngörülmüştü. Mektebin yatılı kısmı 4 Ekim 1883'te açıldı ve 1902'ye kadar devam etti. 1883'te mektepte 100 yatılı/mektepçi ve 295 nehârî/evci talebe öğrenim görüyordu.⁶

4 *Düstur, Cüz-i Rabi'* (1296). İstanbul, s.466-469. Eski yazı metinlerin transkripsiyonundaki imlâ için Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 2000 (17. baskı) adlı eseri kullanılmıştır.

5 MTM1, s.66.

6 Osman Ergin (1940). *Türkiye Maarif Tarihi Cilt 2*, İstanbul, s.515; YMTM1, s.161.

Fasl-ı sâni [İkinci kısım]

(Hey'et-i idâre ve muallimîn beyânındadır)

Beşinci madde: Mekteb-i mülkiyenin hey'et-i idâresi bir nazır ve bir nazır muavini ve bir muhasebeci ile birer nefer dâhiliyye ve ders ve sandık memurlarından mürekkebe olub mektebin icabı mikdar mubassır ve hademesi bulunacaktır.

Altıncı madde: Mektebin umûr-ı tadrîsiyesi yerli ve ecnebî lüzumu mikdar şahâdetnâmeli muallimîne müfvezdir [sipariş olunmuştur].

Nizamnâme ile Mülkiye Mektebi “müdürlüğü” “nazırlığa” çevrilmiş, Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne'nin yüksek mektep olarak tesisine memuren Erkân-ı Harbiye Mirivalarından Saâdetlû Ali Nizamî Paşa “ehliyet ve usûl-i idare-i mekâtibe vukûfu ciheti” ile Mektep “Nazır”lığına getirilmişti.⁷ Ali Nizamî Paşa mektep nazırlığı görevini 14 Nisan 1878'e kadar sürdürmüş, görevinden ayrılınca “Nazırlık” ünvanı yeniden “Müdürlük”e çevrilmiştir.⁸ Böylece Mekteb-i Mülkiye tarihinde mektep ya da okul “nazır” olarak görev yapmış tek kişi Ali Nizamî Paşa olmuştur.

Beşinci maddeye göre mektebin idare heyeti altı memuriyetden oluşmaktaydı. Ancak bunlardan muhasebeci ve sandık memuru önerisi hayata geçmemiş, Şûrâ-yı Devlet (Danıştay) önerisi ile yönetmelikten çıkarılmıştır.⁹ Memuriyetler dışında okulun yeteri kadar “mubassır”ı da bulunacaktı. Mubassır, mekteplerde talebenin durumu ile yakından ilgilenen ve düzeni sağlayan görevli idi. Mubassırların talebeyi okul içinde, ders aralarında, bazen okul dışında da izlediği, okulun gündüz ve (yatılı kısım için) gece asayişinden sorumlu oldukları, ahlaka ve edebe aykırı davranışlar konusunda uyarıcı rolde buldukları ve bu görevleri nedeniyle okulun o dönem öğrencileri tarafından “sıkı/katı” olarak nitelendirilen havasına katkıda buldukları anlaşılmaktadır.¹⁰

Altıncı madde II. Abdülhamit'in mektebe verdiği önemin bir yansımasıdır. Mektepteki eğitim için yerli ya da yabancı diplomalı eğitimciler

⁷ YMTM2, s.817.

⁸ YMTM2, s.819.

⁹ YMTM1, s.112.

¹⁰ Özellikle II. Abdülhamit döneminde okulun sıkı disiplini ve talebeleri okul dışında da izleyen ve zaman zaman saraya ihbar eden görevliler hakkında Ali Çankaya'nın *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* eserinin dönemin mezunlarına ilişkin anılar kısmına bakılabilir. Mektepte *mubassırların* başı olarak görev yapan bir *sermubassır* bulunduğu yine bu anılardan anlaşılmaktadır.

görevlendirilebilecektir. Ancak yabancı eğitimciler istihdamı hayata geçirilmemiş görünmektedir zira mektepte yurt dışından yabancı eğitimcilerin davet edilip görev yaptığına dair bir bilgi şu an için mevcut değildir.

Fasl-ı sâlis [Üçüncü kısım]

(Şerâit-i kabul beyânındadır)

Yedinci madde: Mekteb-i mülkiyeye kabulün şerâiti [şartları] mevâdd-ı âtiyeden [aşağıdaki maddelerden] ibaretdir.

Evvela [birincisi] on sekiz yaşından aşağı ve nihayet otuzbeş yaşından yukarı olmamak.

Saniyen [ikincisi] mâni-i hizmet olacak emrâzdan [hastalıklardan] sâlim bulunduğu tıbben musaddak [onaylanmış] olmak.

Salisen [üçüncüsü] bir cinâyet veya cünha [suç] ile mahkûm ve sû-i ahval [kötü haller] ile müştehir [şöhret bulmuş] olmadığı şakirdin mensub olduğu dâire-i belediye veyahud patrikhane ve hahamhane tarafından tasdik kılınmak.

Rabian [dördüncüsü] mekteb-i sultânîden [Galatasaray Lisesi'nden] ikmâl-i tahsil [eğitimi tamamlayarak] ve şahâdetnâme ahzı ile [diploma alarak] çıkmış olmalıdır. Fakat kadîm [eski] mekteb-i mülkiyeye ile onun kısm-ı i'dâdîsi ve mahrec-i aklâm talebesinden ve haricden mekteb-i sultaninin müntehî [son] sınıfı için müretteb [tertib olunmuş] olan derslerle fransızca lisanından ve fûnun kısmından imtihan verenler dahi kabul olunacaktır.

Görüldüğü üzere mektebe kabul şartları dört başlık altında toplanmıştır. Adayların (o gün için olduğu kadar bugün için de epey yüksek sayılabilecek) otuzbeş yaşından büyük olmaması koşulu 1892'deki nizamnâme ile yirmibeş yaş olarak değiştirilmiştir. Mekteb-i Mülkiye'nin 1859-1876 dönemindeki mezunları, Galatasaray Lisesi mezunları ve 1877'de Mekteb-i Mülkiye'nin idâdî sınıflarıyla birleştirilmek suretiyle kapatılan mahrec-i aklâm (memur yetiştirmek üzere 1862'de kurulan okul) mezunları yeni (cedîd) Mülkiye'nin potansiyel talebe kaynakları arasındaydı.

Fasl-ı râbî' [Dördüncü kısım]

(Usûl-i tedrîsiyye beyânındadır)

Sekizinci madde: Mekteb-i mülkiyede okutdurulacak derslerin envâ' [türleri] ve tertibi ve tertibât-ı tederisiyenin [eğitim düzeninin] tevsîi [genişletilmesi] ve tadili [değişikliği] meclis-i kebîr-i maârif [maarif işleri heyeti] müfavvazdır [ısmarlanmıştır].

Dokuzuncu madde: Mekteb-i mülkiyede fransızca tahsili mecburi olduğu gibi tederisi mukarrer [kararlaştırılmış] olan derslerden tarih-i umumî ve coğrafya-i umumî ve ilm-i hukuk-u milel [milletlerarası hukuk] ve riyâziyyat [matematik] ve fenn-i tedbîr-i memleket [devlet yönetimi bilimi] ve ilm-i âsârî atîka [eski eserler bilimi] ve mebâdî-i ulum-u tabiiyye [doğal bilimlere giriş] ve sair dersler lisan-ı osmanî üzere tederis olunacaktır.

Dokuzuncu maddeye göre mektepte Fransızca öğrenimi zorunlu idi. Buna göre maddede sayılanlar dışındaki derslerin Fransızca okutulabileceği anlaşılmaktadır. Ancak madde, Şura-yı Devlet'in [Danıştay] teklifi ve kararı üzerine Meclis-i Hass-ı Vükelâ [Bakanlar Kurulu] tarafından değiştirilmiş, sadece "Fransızca tahsili mecburidir" ibaresi kalmıştır.¹¹

Fasl-ı hâmis [Beşinci kısım]

(Mekteb-i mülkiyenin mahârici [çıkacağı yerler] olan memuriyetler beyânındadır)

Onuncu madde: İşbu nizamnâmenin ilanı tarihinden itibaren hükümet umûr-ı idârenin her şube ve tabakasına lazım olan me'murları bir nisbet-i muayyeneye tatbîkan mekteb-i mülkiyeden ikmal-i tahsil ve şahâdetname ahzı ile çıkan talebeden yetiştirmeğe karar vermiştir.

Binaenaleyh bu kararı te'minen mülkiye ve hariciye ve maliye aklâmının [dairelerinin] yalnız müsevvid ve mukayyid ve mübeyyizlik sınıfları efradı mekteb-i sultanî ile mekatib-i rüşdiyeden ve rüşdiyeye muadil olan sair mekteplerden ba şahadetname çıkacak şâkirdana mahsus olup haricden aklâma hiç bir kimsenin memuriyeti câiz olamayacağı gibi zikr olunan

¹¹ YMTM1, s.113.

sınıfların mâ-fevkinde [üstünde] madde-i âtiye [aşağıdaki madde] dahilinde olan me'muriyetler dahi mekteb-i mülkiyeden neş'et edecek [yetişecek] talebe ile umûr-i mülkiyye ve kalemiyyeden kadim [eski] ve hizmetleri mesbûk [geçmiş] ve ehliyetleri mücerreb [sınanmış] zevâta [kişilere] tahsis kılınmıştır. Bu bâbda kaide-i nisbet şu vech iledir ki bir sene içinde açılan veyahud müceddeden [yeni olarak] vaz' [konan] ve te'sis kılınan hidemat-ı mülkiyye [kamu hizmetleri] ve kalemiyyenin nısfına [yarısına] mekteb-i mülkiyeden neş'et eden talebe ve nısf-ı diğerine sâlifüzzikr [adıgeçen] kudemâ-i memurin [eski memurlar] ve ketebeden [katiplerden] tayin olunur.

Onbirinci madde: Mekteb-i mülkiyeden neş'et eden talebeye mahrec olacak memuriyetler ati-üz-zikr [aşağıda zikredilen] hidemâtdan ibarettir.

Evvela kaza kaymakamlıkları;

Saniyen devair-i merkeziye-i hükümet ile vilayet merkezleri aklamının riyasetleri ve kalem riyasetine muâdil sair memuriyetler ve şura-yı devlet mülazımlıkları;

Salisen sefaret kitabetleri [katiplikleri] ve şehbenderlikleri [konsoloslukları].

Onikinci madde: Kanun-u esasının otuz dokuzuncu maddesi mucibince memurinin usul-ü terakkiyâtını [ilerleme usulünü] ta'yin edecek nizamname ahkâmına [hükümlerine] tevfikân [uygun olarak] mekteb-i mülkiyeden neş'et edecek talebenin ihrâz edecekleri [kazanacakları] kaza kaymakamlıkları valiliklere ve sefaret kitabetleri sefaretlere ve aklâm riyasetleri [daire başkanlıkları] nezaret müsteşarlıklarına ve şura-yı devlet mülazımlığı azalığına ve dîvân-ı muhâsebât ve nezaret meclisleri baş kitabetleri onların azalık ve reisliklerine ve işbu memuriyetlerin kâffesi [hepsi] dahi meclis-i ayân azalığına mûsil [ulaştıran nitelikte] olacak ve bu bâbda dahi onuncu maddede muharrer [yazılı] nisbet kaidesine itibar kılınacaktır.

Onüçüncü madde: On ikinci maddede muharrer olan nizamnâme iktizâsınca [gereğince] kâffe-i me'murin-i

mülkiyenin merâtib-i tahsil [öğrenim dereceleri] ve ma'lûmâtı ile sınıflarını ve müddet-i memuriyet ve derece-i sa'y ü hizmetlerini [emek ve hizmetlerini] mübeyyin [bildiren] olmak üzere merkez-i hükümetde bir sicill-i resmî ittihâz olduğundan [kabul edildiğinden] bu sicile dahil olan memurların mensub oldukları sınıfın mâfevkinde [üstünde] bir me'muriyet münhal [açık, boş] olduğunda ol sınıf erbabının en kadim ve ehliyetlisi münhal olan memuriyete tayin olunacak ve kıdem ve ehliyetle müsâvî [denk] memurlar ta'dâd ederse mesâlih-i devletde [devlet işlerinde] mesâi-i mahsusa ve fevkaladeleri sebk edenler [geçmiş olanlar] hakk-ı rüchân iktisab eyleyeceklerdir [üstünlük hakkı kazanacaklardır]. Binaenaleyh mekteb-i mülkiyeden neş'et edecek zevatın her kangisi işbu kaide-i terakkiden istifadeye müstehak olub da hakkı ketmolunduğunu [saklandığını] görür ise dava-yı hukuk edebilecektir. Bu sûret talebenin ikmal-i tahsil ile mektebden huruclarında yedlerine verilecek şahâdetnamelere dahi derc olunacaktır.

Ondördüncü madde: Mekteb-i mülkiye şâkirdânı nesak-ı vâhidde [tek tarzda] elbise iktisâ' edeceklerdir [giyeceklerdir].

Onbeşinci madde: Mekteb-i mülkiyenin idâre-i dâhiliyesi nizâm-ı mahsus ile tayin kılınacaktır.

Beşinci kısmın maddeleri yüksek okul olarak yeniden şekillendirilen Mekteb-i Mülkiye'nin mezunlarının istihdamına ilişkin düzenlemeleri içermektedir. Onuncu maddeye göre devlet teşkilatının her kademesinde belirli bir oran dahilinde Mülkiye mezunları istihdam edilecekti. Mülkiye (İçişleri), Hariciye (Dışişleri) ve Maliye dairelerinin müsevvid (müsvedde/taslak hazırlayan), mukayyid (kayıt memuru) ve mübeyyiz (taslakları temize çeken kalem katibi) gibi görece alt kademe memuriyetlerine Galatasaray Lisesi ile rüşdiye ve eşdeğeri okullardan çıkacak olan mezunlar atanacak, bunlar dışında hiç kimse bu memuriyetlere atanamayacaktı. Adı geçen memuriyetlerden daha üst seviyede olanlara ve ayrıca onbirinci maddede sayılan (kazâ kaymakamlıkları, merkezdeki ve vilayetlerdeki devlet daireleri başkanlıkları/müdürlükleri ve daire başkanlığına eşdeğer diğer memuriyetler, Şura-yı Devlet (Danıştay) stajyerlikleri, sefaret katiplikleri ve konsolosluklar) memuriyetlere ise, bunların bir yıl içinde açılan ya da yeni kurulan kadrolarının yarısına Mekteb-i Mülkiye mezunları diğer yarısına da halen devlet hizmetinde çalışmakta olan kıdemli ve ehliyetli/yetkin diğer kişiler tayin olunacaktı.

Onikinci maddeye göre, memurların görevlerinde ilerlemelerini belirleyen ve dönemin anayasasında anılan tüzük gereğince, Mekteb-i Mülkiye mezunlarından kaza kaymakamları Valiliğe, sefaret katipleri Sefirliğe, daire/şube müdürleri Nezaret Müsteşarlıklarına ve Danıştay üyeliğine kadar; Sayıştay ve Bakanlık Meclisleri başkatipleri buraların üyelik ve başkanlıklarına kadar yükselebilecek ve burada sayılan memuriyetlerin tamamı Meclis-i Â'yân (Senato) üyeliğine kadar yükselebilecekti. Bu yükselmelerde onuncu maddede yazılı olan oran kuralına uyulacaktı.

Yine aynı tüzük gereğince başkentte bütün devlet memurlarının öğrenim derecelerini, bilgilerini, sınıflarını, memuriyet sürelerini, ve hizmet derecelerini bildiren bir resmî sicil oluşturulduğundan, bu sicile dahil memurların mensup oldukları memuriyet sınıfından daha üst seviye bir memuriyet açık olduğunda o sınıf memurların en kıdemlisi ve en ehliyetlisi boş kadroya tayin olunacak, kıdem ve ehliyetle eşit memurlar olursa devlet işlerinde özel ve olağanüstü mesaisi geçmiş olanlar üstünlük kazanacaktı. Her kademe devlet hizmetlerinde istihdam edilmek üzere insan yetiştiren ve bunun için yeniden şekillendirilen bir okuldan, Mekteb-i Mülkiye'den mezun olanlar böyle bir durumla karşılaşarlarsa, yani mesleklerinde ilerlemeye/daha üst düzey memuriyete hak kazanıp da bu hakkın engellendiğini görürlerse dava açabileceklerdi. Dava açma hakları bulunduğu Mülkiye mezunlarının diplomalarında yazılı olacaktı. Dönemin koşullarına göre bu son derece önemli bir hak ve gelişme olarak görünmektedir.

Onbeşinci maddeye göre Mekteb-i Mülkiye'nin iç yönetimi özel bir şekilde ayrıca belirlenecekti, ki 9 Nisan 1877'de bunun için bir nizamnâme-i dahiliye (iç yönetmelik) çıkarıldı. İttüzük XIX. yüzyılın sonlarında Mekteb-i Mülkiye'nin işleyişi bakımından önemli bilgiler ve detaylar içermektedir.

3. Mülkiye Mektebi İç Yönetmeliği

Cedîd [Yeni] Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne Nizamnâme-i Dâhiliyyesi¹²

(25 Rebülevvel sene 294 ve 29 Mart sene 293)

[9 Nisan 1877]

Birinci madde: Mekteb-i Mülkiye zât-ı şevketsimât-ı hazret-i padişâhinin bilhassa himaye-i seniyyeleri tahtında [altında] olub bir nâzır ve bir nâzır muavini ve bir umur-ı hesabiyye memuriyle bir sandık memuru ve icabı mikdar dahiliye memurları ve hademesi olacaktır.

¹² *Düstur; Cüz-i Rabi'* (1296). İstanbul, s.469-472.

İkinci madde: Mektebin terakkii ve intizâmı ve muallimîn ve talebenin devam ve hüsn-i imtizâcları [iyi geçinmeleri] esbâbının [vasıtalarının] istihsâliyle [meydana getirilmesiyle] mektebe müteallik [ilişkin] her türlü nizâmât [hükümler] ve evâmirin [buyrukların] hüsn-i icrâsı [iyi yürütülmesi] mektebin nâzırına muhavveldir [havâle edilmiştir].

Üçüncü madde: Derslere devamsızlık ve mektebin nizâmına mugayir [aykırı] hareket ve mekteb haricinde etvâr ve hareket-i gayr-i marziyyeden [hoşa gitmeyen hareket ve tavırlardan] dolayı mektebin nâzır ve muallimi tarafından vaki olacak tenbîh ve tekdîrlerden mâadâ [başka] mekteb-i mülkiye şâkirdânı hakkında iki nev' mücâzât [cezalandırma] vardır. Birincisi tekdîr-i alenî, ikincisi mektebden tard cezâlarıdır.

Tekdir-i alenî, umûm şakirdan muvâcehelerinde [bütün öğrenciler önünde] ve suret-i alenîyede [açık şekilde] tekdîr olunmak ve vukuâtı [olanları] şâkirdin sicill-i ahlâkına ve altıncı madde mucibince her üç ayda bir kere mektebce tanzîm olunub mercii olan maârif nezâretine gönderilecek takrîre derc edilmekten [yazılmaktan] ibarettir.

İşbu tekdîr-i alenî evvela bir ay zarfında üç def'a özl-i şer'î [şerîata uygun mazereti] olmaksızın derslerde bulunmamak; sâniyen nâzır ve muallimîne itaatsizlik ve hürmetsizlik etmek; sâlisen arkadaşları hakkında şetm [sövme] ve darb muamelelerine cür'et eylemek; râbian mektebin haricinde münasib olmayan mahallerde bulunmak ve serhoş olmak gibi ahvâl ve hareketin cezasıdır. Bir şâkirdin tekdîr-i alenî ile mücâzât edilmesi nâzır ve mualliminden mürekkebe hey'etde kararlaştırılmak lazımdır.

Mektebden tard cezası evvela iki senede sınıfını terakki edemeyen; sâniyen bir sene zarfında hakkında dört def'a tekdîr-i alenî cezası icrâ' olunan; sâlisen mektebin nizâmâtını ihlâl ve nâzır ve muallimlerine serkeşlik eyleyen ve bu hale diğerlerini teşvik eden; râbian nazır ve muallimlere şetm ve ibrâz-ı şiddet gibi muâmelâta kalkışan; ve hâmisen mektebin dahilinde namusa ve âdâb-ı umûmiyyeye mugayir ve cünha ve cinâyet derecesinde mücâzâtı dai' hareketde bulunan şâkirdân hakkında icrâ' olunur. Bir şâkird hakkında tard cezası icrâsı, nâzır ve

muallimînden mürekkebe hey'et huzurunda bilistievâb [soruşturup cevabını alarak] tardı mucib cürmün sübûtuna [sabit olmasına] mütevakkıfdır [bağlıdır].

İçtüzüğün birinci maddesi, mektebin padişahın “bilhassa” himayesinde bulunduğu hususunu, ikinci maddesi mektep nazırının sorumluluğunda olan genel işleri belirtmektedir. Üçüncü madde ise, bugüne kadar inceleme konusu olmamış ve ayrıntıları pek bilinmeyen bir hususta, Mekteb-i Mülkiye'deki disiplin hakkında bilgi vermektedir. Maddeye göre, derslere devam etmeyen; mektep düzenine aykırı hareket eden; mektep dışında hoş olmayan tavır ve hareketleri görülen öğrencilerin mektebin nazırı ve eğitmenleri tarafından uyarılacağı (tenbîh ve tekdîr) belirtilmiştir.¹³ Bu uyarılar dışında mekteb-i mülkiye öğrencileri hakkında esasen iki türlü ceza uygulaması öngörülmüştü: tekdîr-i alenî ve mektebden tard.

Bir ay içinde, şer'î hükümlerce kabul edilenler dışında, üç defa mazereti olmaksızın derslerde bulunmamak, okul müdürüne ve eğitmenlerine itaatsizlik ve saygısızlık etmek, okul arkadaşlarına küfür etmek ve vurmak, okul dışında uygun olmayan yerlerde bulunmak ve sarhoş olmak gibi halleri ve hareketleri görülen öğrenciye, mektebin bütün öğrencileri önünde açık şekilde uyarma/azarlama cezası olan tekdîr-i alenî uygulanacaktı. Açıkça yapılan bu tekdîr ayrıca öğrencinin okulda mevcut ahlak siciline hangi vukuâtdan dolayı verildiği de belirtilerek işlenecek ve okulca her üç ayda bir düzenlenip Maârif Nezâreti'ne gönderilecek rapora yazılacaktı. Öğrenciye bu cezanın verilebilmesi için tek kişinin hükmü yeterli değildi; okul müdürü (nâzır) ve eğitmenler/öğretmenlerden oluşan bir kurulun karar vermesi gerekiyordu.

Okuduğu sınıfı iki sene müddetince geçemeyen, bir sene içinde hakkında dört defa tekdîr-i alenî cezası uygulanan, mektep düzenine uymayan, müdür ve eğitmenlere itaatsizlik ve diğer öğrencileri de buna teşvik eden, müdür ve eğitmenlere hakaret eden ve şiddet uygulayan, okul içinde edep ve genel terbiyeye aykırı davranan, ufak suçlar ya da cinayet derecesinde cezayı gerektiren hareketlerde bulunan öğrencilere ise okuldan uzaklaştırma/atılma cezası uygulanacaktı. Bir öğrenciye tard cezası uygulanabilmesi için okul müdürü ve eğitmenlerinden oluşan bir heyet huzurunda öğrencinin savunması alınarak cezayı gerektiren hareketin heyet tarafından sabit bulunması gerekiyordu.

13 *Tekdir* kelimesinin azarlama anlamı yanında öğrencinin siciline geçirilen bir ceza türü anlamı da bulunmaktadır. Ancak burada öğrencinin siciline işlenen ayrı bir tekdîr-i alenî cezasından bahsedildiği için üçüncü maddenin ilk paragrafında bahsedilen *tekdîr*'in sözlü uyarı niteliğinde olduğu düşünülebilir.

Dördüncü madde: Nâzır, muallimlerden birinin kusurunu müşâhade [gördüğü] ve ihtârât-ı lâzıme [gerekli hatırlatmaları] icra idüb te'siri görülemediği veyahut ehliyetsizliği tahakkuk eylediği [meydana çıktığı] takdirde (o eğitmenin) lüzüm-u tebdîlini [değiştirilme gereğini] maârif nezaretine bildirir. Ve lüzüm görür ise nezâretten cevab vürûduna [gelinceye] kadar o muallimin dersini başkasına havale ile kendisini tadrîsden men' eder.

Beşinci madde: Nâzır, mektebin bütçesi dahilinde olan masârifi [masrafları] tertîbât-ı mahsûsası dairesinde [hususî düzenlemesi çerçevesinde] bilâ istîzân [izin almaksızın] sarf ü ifâya [harcamaya ve iş görmeye] me'zundur.

Altıncı madde: Nâzır, her üç ay hitâmında [sonunda] mektebin muallimîn ve talebesinin vazâif-i muayyenelerini [belirlenmiş görevlerini] yoluyla ifâ edip etmediklerini ve mektebce olan vukuât-ı mühimme [önemli hadiseleri] ve ıslahât-ı lazıme [gerekli iyileştirmeleri] hâvî [içeren] bir takrîr [yazı] tanzimiyle maârif nezâretine i'tâ' edecektir.

Yukarıdaki üç madde okul nazırının/müdürünün görevlerini belirtmektedir. Buna göre Mekteb-i Mülkiye nazırı, kusurlarını gördüğü takdirde mektep eğitmenlerin ihtâra, bu yeterli olmadığı durumda ve ayrıca bir eğitmenin yetersizliğinin ortaya çıkması durumunda, değiştirilmesi için Maârif Nezâreti'ne teklifte bulunmaya ve bu teklifi yanıtlanıncaya kadar onu derslere girmekten alıkoymaya yetkilidir. Ayrıca mektep bütçesi dahilindeki harcamaları yapmakla ve mektep hakkında üç ayda bir Maârif Nezâreti'ne rapor hazırlayıp göndermekle yükümlüdür. Raporda, eğitmen ve öğrencilerin görevlerini yapıp yapmadıkları, mektepteki önemli olaylar ve varsa yapılması gereken iyileştirmeler gibi hususlar yer alacaktır.

Yedinci madde: Nâzır muâvini, nâzır bulunmadığı zamanda vekâlet edecek ve bulunduğu halde kâffe-i umûrda [bütün işlerde] nâzıra muâvenet eyleyecektir. Muâvin muallimlerden her birinin devamıyla derslerin cedvel-i mahsûsunda gösterildiği vechle tadrîs kılınıb kılınmadığına alel devâm [devamlı] nezaret edip talebenin evkat-ı muayyenede [belirli zamanlarda/vaktinde] mektebe gelmelerine ve ders esnasında hüsn-i etvârlarına [güzel tavırlarına] dair dahiliye me'murlarının tutacakları devâm jurnallerini kendi defter-i mahsûsuna kaydedecek ve her ay

hitâmında muallimlerin ve talebenin ahvâlini [durumlarını] nâzıra ba-takrir [yazı ile] beyân eyleyecektir. Muallimlerin ve dahiliye me'murlarının îfâ-i vazifelerinde kusurunu gördükde ihtâr edecek ve tekrarı halinde nâzıra bildirecektir.

İçtüzüğe göre nazır muavini, nazır olmadığı zaman yerine vekâlet edecektir. Nazırın bulunduğu zamanlarda ise okulun bütün işlerinde ona yardımcı olacaktır. Nazır muavini eğitimcilerin derslere devamlılıklarını ve derslerin kendi özel cetvellerinde önceden belirlenmiş olan şekilde okutulup okutulmadığını kontrol etmekle yükümlüdür. Ayrıca öğrencilerin okula zamanında gelip gelmedikleri ve derslerdeki [dersini bilme, hocaların beğenisini kazanma gibi] güzel davranışları hakkında okul görevlilerinin (mubassırların) tutacakları devam kayıtlarını kendisi ayrı bir özel deftere kaydedecek ve her ay sonunda eğitimcilerin ve öğrencilerin durumları hakkında nazıra yazılı görüş sunacaktır. Muavinin eğitimcileri ve dahiliye memurlarını ihtar etmek yetkisi de bulunmaktadır.

Sekizinci madde: Umûr-i hesabîyye [hesap işleri] memuru mektebin muamelât-ı hesabîyyesinden mes'ul olup vâridât ve mâsarîfâtını mübeyyin [bildiren] bir defter tutacaktır. Maaş ve mâsarîfin senedâtı nâzır tarafından muhasebeye havâle olunub ashâbına [sahiplerine] koçanlı ilm ü haber [belge] verilerek ve nâzır tarafından verile işareti olmadıkça veznedenden kimseye bir akçe verilmeyecektir. Veznedâr maaş ve mâsarîfi yevmiyye defterine kayd ettikten sonra koçanlı senedi ahz ile [alarak] hâvi olduğu akçeyi i'tâ' eyleyecektir. Umûr-i hesabîyye me'muru her ay hitâmında veznenin mevcuduyla sarfiyatını nâtik [beyan eden] bir defter tanzîm ile nâzıra verecektir.

Dokuzuncu madde: Mektebin umûr-i tahrîriyyesi umûr-i hesabîyye memuruna muhavveldir [havale edilmiştir].

Mektebin hesap işleri memuru, maaş ödemeleri ve okula ilişkin harcamalardan sorumlu olup bunların aylık kayıtlarını nazıra sunacaktır. Hesap işlerinin yanında okulun yazı işlerini de yürütecektir.

Onuncu madde: Dahiliyye me'murları her bir derse şürû' olunmaksızın [başlanmadan önce] talebeden noksan olanları bilmek üzere esâmî [isim] defterini kırâat [okuyup] ve mevcut olmayanları işâret edecek ve ders esnâsında gelmeyenlerin veyahud bir sebep şürû'a mebnî [başlangıçta] gelemeyenlerin isimleri hizâsına şerh verilecektir.

Onbirinci madde: Talebeden birisi her ne sebep mebnî [her ne sebepten] olursa olsun ikmâl-i müddet etmeksizin mektebden çıkmak istediği halde çıkmağa me'zun olub fakat şahâdetnâme verilmeyecektir. Mektebi terk etmesi esbâb-ı mücbireye mebnî olduğu [zorunlu sebeplere dayandığı] anlaşılır ise kendi talebi üzerine müddet-i devamını ve tahsil etmiş olduğu dersleri müş'ir [gösterir] yeddine terkinin esbâb-ı mucibesi beyânıyla bir tasdikname verilecektir. Ve bu tasdiknâme hiç bir vakitte şahâdetnâme hükm ü kuvvetinde olmayacaktır.

Onuncu madde mektebin dahiliye memurlarının (mubassırların) görevine ilişkindir. Mubassırlar her bir derse başlanmadan önce isim defterini okuyarak yoklama yapacak ve bulunmayanların isimleri karşısına açıklama düşeceklerdi. 7. madde gereğince bu devam kayıtları nazır muavini tarafından ayrı bir deftere işlenecekti.

Onbirinci maddeye göre öğrenciler öğrenim süresini tamamlamadan mektepten ayrılabilirler, ancak bu takdirde diploma alamayacaklardı. Zorunlu bir sebeple okuldan ayrılmak istediği anlaşılan öğrenciye bu sebebi bildiren ve mektebe devam süresi ile bu süre içinde almış olduğu dersleri gösteren bir onaylama/ doğrulama belgesi verilecek ancak bu belge, doğal olarak, diploma mahiyetinde olmayacaktı.

Onikinci madde: Mekteb-i mülkiyenin eyyâm-ı tatiliyyesi temmuz ibtidâsından [başlangıcından] ağustos on beşine kadardır.

Onüçüncü madde: Mekteb-i mülkiye talebesinin elbisesi nesak-ı vâhid [tek tarz] üzere olacaktır ve tarîk-i ilmiyyede¹⁴ bulunanlar müstesnadır.

Onikinci maddeye göre mektebin bir buçuk aylık bir tatil dönemi bulunmaktaydı. İlki 1878'de düzenlenen tevzî-i mükâfât [ödül dağıtım] ve ilki 1879'da düzenlenen diploma törenleri, bu tatilin sonrasında mektebin yeni tedrisât yılına başlamasından önce Ağustos (bazen Eylül) aylarında yapılıyordu.¹⁵ Onüçüncü maddeye göre ise Mekteb-i Mülkiye öğrencileri tek biçimde giyinecek yani üniforma giyecekti.

14 Şeriat ve fıkıh ile ilgilenenler, sarıklı ve cübbeli hocalar sınıfı.

15 Bu törenler hakkında bazı bilgiler için bkz. M. Murat Baskıcı (2009). "Mülkiye Tarihinden Bir Yaprak: Tevzî-i Mükâfât Cetvelleri", *Mülkiye*, C.XXXIII, S.265, s.219-240.

4. Mektebin Kurallarına Dair Bazı Bilgiler

Yukarıda ele alınan yönetmelikler yürürlükte iken 1883'te Mekteb-i Mülkiye'nin yatılı kısmı açıldı. Bu döneme ait olan bir belgeden, 1301 [1883-1884] senesi *Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne Tevzi-i Mükâfât Cetveli*'nden, hem yatılı kesime hem de okulun derslerine, sınav sistemine ilişkin başka bazı bilgiler edinmek mümkündür.¹⁶ Bu bilgiler yönetmeliklerdeki tamamlayıcı niteliktedir.

Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne'nin Usûl-i İdâresiyle Nizamâtına Dair Bazı Ma'lûmâtdır.¹⁷

Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne leylî ve neharî olup sunuf-u i'dâdiyyesinde [lise sınıflarında] maârif-i umûmiyye nizamnâmesi ahkâmına [hükümlerine] tevfiķan [uygun olarak] ikinci derece mekteplerinde tadrîsi mukarrar olan zîrde muharrer [aşağıda yazılı] ulûm u fûnûn tadrîs olunur.

İnşâ' [yazı] ve edebiyât-ı Osmâniyye ve Arabî ve Farisî ve hüsn-i hatt [güzel yazı], Fransızca, târih-i umûmi ve Osmanî, coğrafya-i umûmi ve Osmanî, ulûm-i riyâziyye (hesâb-ı nazarî [teorik hesap], cebir, hendese, müsellesât-ı müstevîyye [düzlemsel trigonometri], kozmografya [gökbilim]), ulûm-i tabîiyye [tabîat bilgileri] (hikmet-i tabîiyye [fizik], kimyâ-yi ma'denî ve uzvî ve sînâî [madenî, organik ve sînâî kimyâ], ilm-i mevâlîd [tabîat ilmi]), usûl-i defterî, ilm-i hikmet [felsefe] ve mantık.

Ve iki yukarı sınıfta [ıdadîden sonraki iki yıl] sunuf-ı âlîyye tesmiye olunarak [yüksek sınıflar olarak adlandırılarak] bu sunufta dahi atide mezkûr [aşağıda anılan] ulûm u fûnûn okutdurulur.

16 Tevzi-i Mükâfât Cetvelleri Mülkiye'nin yüksek mektep haline gelmesinden itibaren düzenlenmeye başlanan diploma ve ödül dağıtım törenlerinde, hazır bulunacak devlet ileri gelenlerine, bürokratlara ve talebelerin velilerine dağıtılmak üzere basılan kitapçıklardı. Erken dönem örneklerinde okul hakkında bazı bilgilere de yer veren cetveller esas olarak o yıl mezunlarının mektebi hangi sıra ile bitirdiklerini ve mektebin her sınıfında okutulan bütün derslerde en başarılı üçer öğrencinin kimler olduğunu gösteriyordu. Cetveller hem mezunların sıralamasını göstermesi hem de o eğitim yılında Mülkiye'de hangi derslerin okutulmuş olduğunu yansıması bakımından önem taşımaktadır.

17 *Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne Tevzi-i Mükâfât Cetveli 1301*, (Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne destgâhında tab' olunmuştur, 1301 [1883/1884]) [Bundan sonra MMTMC 1301], s.2. Bu cetvelde yer alan metinlerin okunmasındaki çok değerli yardımları için Sn. Hasan Paçaman'a ve Recep Paçaman'a teşekkür borçluyum.

usul-i fikh, mecelle-i ahkâm-ı adliyye, hukuk-u medeniyye, usul-i idare-i mülkiyye, hukuk-u idâre, hukuk-u ticariyye, hukuk-u düvel, ilm-i servet [iktisat], usul-ü maliye, coğrafya-i ticari ve sinâî, etnografya [kavmiyat], ? , hıfzıssıhha-i umûmî, hukuk-u cezâiyye.

Şâkirdânın Şerâit-i Kabulü

İdâdî birinci sınıfa girecek şâkirdân onbeş yaşından aşağı ve yirmi yaşından yukarı olmamak ve mâni-i hizmet ve sârî emrâzdan sâlim bulunduğu tıbben musaddak olmak ve bir cinâyet ve cünha ile mahkûm ve sû-i ahval ile müştehir olmadığı şâkirdin mensub olduğu mahalle veya patrikhâne ve hahamhâne ile dâire-i belediyye tarafından tasdik kılınmak ve tebaa-i devlet-i âliyyeden olmak ve idâdî birinci sınıfa girmek için mekâtib-i rüşdiyye şahâdetnâmesini haiz bulunmak veya mekâtib-i rüşdiyye şahâdetnâmelerinde muharrer ulûm u funûndan duhûl [giriş] imtihânını vermek lâzımdır. Mekteb-i sultâniden bâ-şahâdetnâme [diploma ile] gelenler bilâ imtihân [sınav olunmaksızın] sunûf-i âliyye [yüksek sınıflara] dahil olurlar ve mekteb-i sultâniden ve sair idâdî derecesinde olan mekteplerden şahâdetnâmesiz ve fakat matrûd [kovulmuş] olmadıklarına dair mekteplerinden tasdiknâme ile gelenler dahi bilimtihân tebeyyün edecek liyâkatlarına [imtihan ile anlaşılacak yeterliliklerine] göre münâsib sınıfa kabul olunurlar. Nehârî [gündüzcü] talebe ücretden muaftır. Leylî [yatılı] talebeden maalcemâe? [cümlesinden?] ücret olarak üç taksitle senevi yirmi beş lira-yı Osmanî ahz olunur. Bunların itmâm ve ikmâlleri [eksikleri] ve elbiselerinin (?) ve tamiriyle iktizâ' idecek kitâb ve kalem ve kağıd gibi levâzımât-ı sâireleri [diğer gereksinimleri] ve lede-l-îcâb-ı muacceleleri [acele gereksinimleri] dahi mekteb tarafından i'tâ' olunur [verilir]. Kendi rızasıyla mektebi terk eden leyli şâkird terk ettiği ay nihâyetinden itibaren bi-l-hesab [hesaplanarak] ücreti iâde olunur ve şâkirdin terk ettiğine dair mektebe şâkirdin velisi tarafından tahrîren ma'lûmât verilinceye kadar o şâkirdin terk etmemiş nazarıyla bakılır ve ücreti dahi ona göre hesap olunarak iade kılınır. İkinci ve üçüncü taksit zamanlarında mektebe leyli olarak kayd ve kabul olunan şâkird bütün sene-i tedrisiyye ücretini kâmilen [tam olarak] tediye etmeye mecburdur. Bir kabâhat ve sebep üzerine mektepten ihrâc olunan leyli talebenin ücreti iâde

olunmaz. Nehârî talebeden ma'zeretine dair mektebe ma'lûmât vermeyerek bir ay kadar mütemadiyen devam etmeyenlerin isimleri jurnalden [defterden] ihraç olunur. Talebelerden biri ikmâl-i müddet etmeksizin mektebi terk etmek istediği halde çıkmaya me'zun olub fakat yeddine şahâdetnâme verilmez ve kendi talebi üzerine müddet-i devâmını ve tahsil etmiş olduğu dersleri müş'ir [gösterir] yeddine bir tasdiknâme verilebilir ve bu tasdiknâme şahâdetnâme hükm ü kuvvetinde değildir.

Bu açıklamalara göre mektebin lise kısmında genel maarif yönetmeliği hükümlerine göre kararlaştırılmış dersler okutulacaktı. Yüksek kısmın dersleri ise ayrıca kararlaştırılmıştı ve iktisat, maliye, ticaret ve sanayi coğrafyası, medeni hukuk, idare hukuku, ticaret hukuku, devletler hukuku, ceza hukuku, kamu yönetimi usulü, kavimler bilgisi, fıkıh gibi o günkü memuriyetlerde istihdam edileceklere gerekli donanımı sağlamaya yönelik bir program görülmüyordu.

Mülkiye'nin lise kısmına girecek öğrencilerin 15-20 yaşları arasında olmaları, hizmete engel halleri ve bulaşıcı hastalıkları bulunmadığının tıbben onaylanmış olması, bir cinayet veya suçtan mahkumiyetleri bulunmaması, kötü halleri bulunmadığının bağlı buldukları makam tarafından onaylanmış olması, Osmanlı Devleti tebaasından ve rüşdiye (ortaokul) mektepleri diplomasına sahip olmaları gerekiyordu. Gerektiği takdirde ortaokul diplomalarında yazılı olan derslerden bir giriş imtihanına da tabi tutulabileceklerdi. Galatasaray Lisesi'nden diploma almış öğrenciler doğrudan doğruya Mekteb-i Mülkiye'nin yüksek kısmına girebilecekler, Galatasaray Lisesi'nden ve diğer liselerden diploma almadan gelmiş öğrenciler, okullarından kovulmuş olmadıklarına dair onaylı belgeleri mevcut ise eğitim derecelerini anlamak üzere yapılacak sınav sonucuna göre Mülkiye'nin uygun sınıflarına alınacaklardı.

Mektebin gündüzcü öğrencisi herhangi bir ücret ödemezken yatılı öğrenciler yıllık 25 Osmanlı lirası ücret ödeyecekti. Üç taksitte verilebilecek bu ücret karşılığında okul, öğrencilerin (yeme-içme ve barınmaları yanı sıra) okul hayatına ilişkin eksiklerini giderecek, elbiselerinin tamirini, ayrıca kitap, kalem, kağıt gibi ihtiyaçlarla birlikte varsa acil gereksinimlerini de sağlayacaktı. Mektebi kendi isteği ile bırakan yatılı öğrenciye okul ücreti, bıraktığı ay sonundan itibaren hesaplanarak iade edilecekti. Mektebi bıraktığı hakkında velisi tarafından yazılı bilgi verilmeye kadar öğrenci mektebi bırakmamış sayılacak, mektepten ihraç edilen yatılı öğrenciye ise okul ücreti iade edilmeyecekti. Gündüzcü talebe ise mazeretine ilişkin bilgi vermeden bir ay devamsızlık yaptığı takdirde ismi öğrenci listesinden çıkarılacaktı. Eğitimini tamamlamadan mektepten ayrılmak isteyenlere

okula devam sürelerini ve almış buldukları dersleri gösteren ve diploma yerine geçmeyen bir belge verilecekti.

İmtihânlar Hakkında Bazı Ma'lûmât¹⁸

Sene nihâyetinde icrâ' olunacak imtihan-ı umûmiyyeden başka sene evâsıtında [ortasında] her dersten tahrîren [yazılı] imtihan-ı husûsiyye [özel imtihan] icrâ' olunur ve işbu imthânlarda birinci çıkanlara imtiyâz ve ikinci çıkanlara tahsîn varakaları i'tâ' olunur. İmtihânlarda tam numero ondur ve sair numeroların kıymeti dahi ber-vech-i âfîdir [aşağıdaki gibidir].

(10 ve 9) aliyy-ül-a'lâ [en iyi, en yüksek], (8) a'lâ [yüksek], (7) karib-i a'lâ [yükseğe yakın], (6) vasat [orta], (5) karib-i vasat [ortaya yakın], (4 ve 3) zaîf [zayıf], (2) fena [kötü], (1) pek fena [çok kötü], (0) sıfır.

İmtihan-ı umûmilerde her dersin muallimiyle mektep tarafından davet olunan meclis-i kirâm hazerâtı hazır bulunacaklar ve talebeye verilecek numeroyu ittifâk-ı ârâ [oybirliği] ile kararlaştıracaklardır. Terfî- i sınıf etmek her dersten ekall [en az] üç numero almaya ve üss-i mîzân olarak tam numerolar yekûnunun [toplamının] nısfını [yarısını] kazanmaya mütevakıf [bağlı] olub üçten aşağı numero alanlar veyahut yekûn-i umûmiyye nısfını kazanamayanlar sınıflarında ibka' olunacaklardır [bırakılacaklardır]. Üss-i mîzânı doldurub da yalnız bir dersten üçten aşağı numero alanların sene-i tadrîsiyye ibtidâsından [başlangıcından] nihayet on gün zarfında tekrar o dersten imtihan olunmaları câizdir.

Leylî ve nehârî talebeden eyyâm-ı muayyende imtihâna gelmeyenlere o imtihândan düşmüş nazarıyla bakılacaktır. Ancak cenâze zuhûru ve o gün mektebe gelemeyecek derece şiddetli hastalık gibi mevânî-i mücbireye [zorlayıcı engellere] uğrayanlar ma'zûrdur. Özrü makbul olmak için yevm-i mezkûrda veya ertesi gün mâni'i olan şâkird tarafından mektebe malumât verilmek ve mektebce dahi icrâ-yi tedkikat edildikten sonra şâkird-i mûmâ-ileyhin [adı geçen öğrencinin] mektebe gelememesi özr-i (?) müstenid olmadığına yakın [kesin olarak] hasıl olmak [ortaya çıkması] lazımdır. Özrü makbûl olan efendiler bulunamadıkları

18 MMTMC 1301, s.4-5.

imtihânları sene başında derslere mübâşeret olunduktan [başlandıktan] nihayet on güne kadar verebilecekler ve imtihanları verinceye kadar yukarı sınıfa çıkamayacaklardır. Bütün sene-i tedrisiyye esnâsında şâkirdânın tevkif ve izinsizlik ve tekdîr-i alenî gibi almış oldukları mücâzât ve sair gün vukuâtına dair tutulan sicil ile sene nihâyetinde mubassırînin verdikleri numeroların ve idârece meşrût [şart koşulmuş] olan etvâr ve evzâ' ve ahvâl ve harekât vâkıaları üzerine umûm şâkirdâna sene nihâyetinde bir de ahlâk numerosu nâmıyla birer numero verilir.

Bu numeroların terfî-i sınıfa dahli yoktur. Fakat imtihanlardan kazanılan numerolar yekûnuna zamm olunarak terfî-i sınıf etmiş olan talebenin yek diğerine nazaran tayin-i merâtibine [derecelendirilmelerine] hizmet eder. Şâkirdânın mektebde buldukları müddetçe beher sene almış oldukları mezkûr ahlâk numerolarının kıymet-i itibâriyyeleri [kararlaştırılmış değeri] bundan böyle verilecek şâhâdetnâmelere dahi derc olunacaktır. Ve iki sene mütemâdiyen ahlâkdan (0) [sıfır] alan şâkirdân mektebden teb'îd edilir [uzaklaştırılır].

Dönemin sınav ve notlama sistemine ilişkin bazı bilgileri ve ayrıntıları veren bu açıklamalara göre Mekteb-i Mülkiye'nin tedrisat sisteminde, eğitim yılı ortasında her dersten yazılı özel sınav (imtihan-ı husûsiyye/ara sınav) ve sene sonunda sözlü genel sınav (imtihan-ı umûmiyye/final sınavı) yapılması öngörülmüştü. Özel imtihanlarda birinci olanlara *imtiyâz*, ikinci olanlara *tahsîn* ödül belgeleri verilecekti.¹⁹ Yıl sonundaki genel sınavda her dersin okutmanı ile okul tarafından davet edilen üst düzey ilgililer (bürokratlar, başka okullardan eğitimciler) hazır bulunarak öğrenciye verilecek notu oybirliği ile kararlaştıracaktı. Bir öğrencinin sınıfını geçebilmesi için bir dersten en az üç (3) alması ve o yıl aldığı bütün derslerin tam notları toplamının (en az) yarısını toplamış olması (*üssü mizan*) gerekiyordu. Üçten aşağı not alanlar ya da tam notlar toplamının yarısını elde edemeyenler sınıfta kalacaklardı. Üssü mizanı sağladığı halde sadece bir dersten üçten aşağı not alarak başarısız olmuş öğrenciler ise izleyen eğitim yılı başlangıcından itibaren on gün içinde başarısız oldukları dersten sınava girebilecekti.

19 Okulun sınav, ödüllendirme ve cezalandırma uygulamaları Tanzimat dönemi eğitim sistemi çerçevesindeydi. Derslerinde başarılı olan ya da güzel davranışta bulunan öğrencilere çeşitli ödüllendirme belgeleri (aferin, tahsin, imtiyaz) veriliyordu. Matbu ve renkleri farklı olan belgelerin üzerinde öğrencinin adı ve verilme nedeni yazılacak ve "âferin sermubassır tarafından ve tahsîn müdür muavini tarafından bi-l-ımnâ [imzalanarak] verilerek imtiyâz varakası dahi müdür tarafından i'tâ' olunacak"tı. MMTMC, 1301, s.6.

Cenazesi ya da şiddetli hastalığı gibi mazereti bulunanların dışında belirlenmiş sınav günlerinde sınava gelmeyen öğrenciler o sınavdan başarısız sayılacaktı. Mazeretin geçerli olabilmesi için okula gelemediği sınav gününde ya da ertesi gün öğrenci tarafından mektebe bilgi verilmesi ve mektep tarafından yapılacak inceleme sonucunda bu mazeretin geçerli olduğunun anlaşılması gerekiyordu. Mazereti kabul edilen öğrenciler katılamadıkları sınavlara izleyen öğretim yılı başından itibaren on gün içinde girebilecek ve bu sınavları başaramadıkları sürece sınıflarını geçemeyeceklerdi.

Derslerden aldıkları notların yanı sıra öğrencilere sene sonunda bir de ahlâk notu verilecekti. Ahlak notu verilirken öğrencinin öğretim yılı içinde aldığı cezalar, öğrencinin günlük olaylara ilişkin tutulan sicili, sene sonunda mubassırların öğrenciye vereceği not ve mektebin şart koştuğu davranışlara uyma durumları dikkate alınacaktı. Ahlak notunun sınıf geçmeye etkisi olmayıp sınıflarını geçen öğrenciler arasında sıralama yapmaya yardımcı olacaktı. Ancak iki sene üst üste ahlaktan sıfır alan öğrenci mektepten uzaklaştırılacaktı. Ahlak notunun çeşitli unsurların bileşimine göre takdir edildiği göz önüne alındığında okuldan bu nedenle uzaklaştırma cezası alacak öğrencinin bunu lâıykâne [yaraşır] şekilde hak etmiş olacağı düşünülebilir.

5. Sonuç

Yazıda ele alınan yönetmeliklerden hareketle iki noktayı belirtmek mümkündür. İlk olarak, söz konusu yönetmelikler II. Abdülhamit'in özel önem vererek yeniden şekillendirdiği Mekteb-i Mülkiye'nin 1880'lerdeki eğitim hayatından bazı bilgileri ve detayları yansıtmaktadır. Bugüne kadar inceleme konusu olmamış bu detaylar arasında yer alan okulun yönetimi, çalışanlarının görevleri, sınav ve eğitim sistemi, notlandırma, ödüllendirme, cezalandırma gibi hususlar Mülkiye tarihinin inşasında önemlidir. İkinci olarak, bu hususlar aynı zamanda devletin bürokratik kadrolar için hazırlamayı düşündüğü bireyler için nasıl bir eğitim ve yetiştirme programı tasarladığını göstermesi bakımından önemlidir. Yönetmelikler padişahın mektebi bizzat himayesine aldığı, bir "yüksek okul" olarak yeniden şekillendirildiğini, okul müdürlüğü ünvanının "nazırlık"a çevrildiğini, yerli ve yabancı "diplomalı" eğitimciler istihdam edileceğini, bir yabancı dil (Fransızca) öğreniminin zorunlu tutulduğunu belirtmekte ve dönemin potansiyel üst düzey bir devlet görevlisinin (günümüzdeki lisans) eğitiminin içeriğini ortaya koymaktadır. Doğrudan bir nazır'ın yönetimi altına konulması mektebe verilen önemi tek başına yansıtmaya yeterli bir göstergedir. Mektebin öğrencileri sınav ile seçilmekte, az sayıda ve bir kısmı yatılı olan öğrenciler derslerde hocaların yakın gözetimi ve ilgisi altında eğitim alabilmektedir. Ayrıca öğrencilere derslerde ve ders dışı zamanlarda mubassır denen görevliler tarafından sürekli olarak nezaret

edilmekte, sosyal ilişkiler bakımından uyumlu, iyi huylu ve iyi ahlaklı olarak yetişmelerine de özen gösterilmektedir. Önceki dönemin orta dereceli bir meslek okulu niteliğindeki Mülkiye'nin bu dönemde daha donanımlı mezunlar vermeye başladığı söylenebilir.

Kaynakça

- Çankaya, Ali (1954). *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler-I. Cilt Tarihçe*, Ankara: Örnek Matbaası.
- Çankaya, Ali (1954). *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler-II. Cilt Hal Tercemeleri Kısmı*, Ankara: Örnek Matbaası.
- Çankaya, Ali (1968-1969). *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)-I. Cilt*, Ankara: Mars Matbaası.
- Çankaya, Ali (1968-1969). *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)-II. Cilt*, Ankara: Mars Matbaası.
- Düstur*, Cüz-i Rabi', İstanbul 1296.
- Ergin, Osman (1940). *Türkiye Maarif Tarihi Cilt 2*, İstanbul.
- Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhane Tevzi-i Mükâfât Cetvelidir 1301*, (Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhane destgâhında tab olunmuştur, 1301 [1883/1884]).

